

ΑΙ ΠΕΡΙ ΖΟΛΑ ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ

Α'.

Γυναῖκες τινες ἐλαφραί, φλυαροῦσαι ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τῆς *Narūs* περὶ τοῦ πρίγκιπος Βίσμαρκ, ζητοῦσι νὰ τὸν παρστήσωσι πρὸς μίαν εὐπιστον ἐκεῖ ὡς τρομερὸν ἀγρι-άνθρωπον, τρώγοντα ὠμὸν κρέας καὶ ἀπάγοντα διὰ τῆς βίας τὰς ὁμοίας των. Αἱ τοιαῦται διαδόσεις δὲν ἀπέχουσι πολὺ κατὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ κύρος τῶν περὶ Ζολᾶ προλήψεων, ὅσαι ἐπιπολαζοῦσι σήμερον παρὰ τῷ κοινῷ, χάρις εἰς τὰς ἐνεργείας καὶ εἰς τὰς κρίσεις ἀνθρώπων ὅχι ὀλιγώτερον φύσει καὶ θέσει ἀνικάνων ἀπὸ τὰς γυναῖκας ἐκείνας, αἵτινες θὰ ἡξίουσι νὰ κρίνωσι τὸν σιδηροῦν ἀρχικαγγελάριον. Ὁ ἁμειλικτὸς ἐχθρὸς πάσης προλήψεως, κοινωνικῆς ἢ φιλοσοφικῆς ἢ καλλιτεχνικῆς, ἐνέπεσεν ὡς οὐδεὶς ἄλλος εἰς τὴν κοινήν πρόληψιν· καὶ τὸσον ὥστε ἀμφιβάλλω ἂν ὑπάρχῃ κανεὶς σήμερον ἐπιθυμῶν νὰ ἐγκύψῃ εὐσυνειδήτως εἰς τὴν μελέτην τοῦ συγγραφέως τῶν *Τρουγκόν-Μακκάρ*, καὶ μὴ φοβούμενος πλάνην, ὅχι τόσον διὰ τὰς τῶν ἄλλων, ὅσον διὰ τὰς ἰδικὰς του ἐξ ἐπιδράσεως ἂν μὴ συμφύτους προκαταλήψεις. Ὅλος σχεδὸν ὁ περὶ αὐτὸν κόσμος συνδέει ἀδιακρήκτως πλέον τὸνομα τοῦ πρὸς πᾶσαν ἀναίδειαν, γυμνότητα καὶ διαφθοράν· πᾶσαν δὲ ἀπροκάλυπτον καὶ

ὠμὴν κυριολεξίαν ἢ πᾶσαν εἰκόνα βορβόρου καὶ σαπρίας, νομίζει ἀνταξίαν τῆς πραγματικῆς σχολῆς. Καὶ ὑπάρχουσι μὲν ἀρκετοὶ διαστέλλοντες ὅπωςδὴποτε τὰ ἔργα τοῦ Ζολᾶ, ὧν δὲν ἀρνοῦνται τὴν οἰανδὴποτε φιλογικὴν ἀξίαν, ἀπὸ τάνωνυμα ἐκεῖνα φυλλάδια, τὰ κρυφίως πωλούμενα καὶ σκοποῦντα μόνον τὴν ἐκ τῆς διεγέρσεως βλάβην ἀλλ' ὀλίγοι ἐφρόντισαν ποτὲ νὰ σκεφθῶσιν ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Λουκιανοῦ φερ' εἶπεῖν, τοῦ Βοκκακίου, τοῦ Ἀρετίνου, τοῦ Βύρωνος καὶ ἄλλων ἰσαξίων, μεθ' ὅλην τὴν ἐλευθεροστομίαν ἐφ' ἣ διαπρέπουσι, δὲν ἀνήκουσι καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὴν πραγματικὴν σχολήν. Ἐν μέσῳ τοῦ χάους τῶν φιλογικῶν τούτων προλήψεων, τῶν πανταχόθεν διασταυρουμένων, εἰς πολὺ δυσχερεστέραν θέσιν θὰ εὕρισκετο ὁ ζητῶν που τὴν ἀληθῆ καὶ δικαί-

Η ΜΕΑΑΓΧΟΛΙΚΗ

αν περὶ τοῦ Ζολᾶ ἐκτίμησιν, — ἓνα ἄνθρωπον, δυνάμενον νὰ κρίνῃ πεφωτισμένως καὶ ἀνεπηρέαστως τὴν πραγματικὴν σχολήν καὶ τὸν ἀρχηγόν της. Ἐκ τῶν κριτικῶν ὅσοι ἡσχολήθησαν ἐπανειλημμένως περὶ τοῦ Ζολᾶ. — ὅχι βέβαια ὅπως οἱ ἐν Ἑλλάδι χωρὶς νὰ τὸν ἀναγνώσουν, — οἱ μὲν ἐμμένουσι προληπτικώτατα εἰς τὸ καθεστώς, ἀναμασσῶντες πᾶσαν παλαιὰν ἀνοησίαν περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Τέχνης καὶ Ἠθικῆς, καὶ ἀπο-

κηρύττοντες μετὰ φρίκης πάντα νεωτερισμόν, ἀνίστανσι φαίνεται ὁργανικῶς νά τον ἐννοήσωσι καί νά τον ἀσπασθῶσιν· οἱ δὲ ἀχλίνωτοι καί ἐμπαθεῖς θαυμασταὶ τοῦ διδασκάλου, ὅχι ὀλιγώτερον προληπτικοί, ἐκχύνονται ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ τῆς νεότητος εἰς πᾶσαν ὑπερβολήν, καλῶς ἴσως σκεπτόμενοι περὶ τοῦ μέλλοντος, ἀλλ' ἀδικοῦντες τὸ παρελθόν, τὸ δὲ παρὸν κἀκίστα κρίνοντες. Διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι ὁ θέλων σήμερον νά μελετήσῃ τὰ ἔργα τοῦ Ζολᾶ καί νά μορφώσῃ τὴν γνώμην περὶ τῆς πραγματικῆς σχολῆς πρὸ τῆς ἐτυμηγορίας τοῦ χρόνου, εἶνε δύσκολον νά φυλαχθῇ ἐκ τῶν ἀντιθέτων αὐτῶν σκοπέλων καί νά μὴ ἐπηρεασθῇ ἐπικινδύνως ἐκ τῶν φωνασκιῶν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ κόμματος. Δὲν εἶνε ἀδύνατον νά σχηματίσῃ τις ἀκριβῆ ὁπωσοῦν ἰδέαν περὶ τῆς ἀξίας ἐνὸς δόγματος ἢ ἐνὸς συγγραφέως ἐξ ὧσιν ἔχουσι γραφῇ περὶ αὐτοῦ· ἀλλ' ὅχι, βλέπετε, καί περὶ τῆς σχολῆς τοῦ Ζολᾶ. Ἡ μόνη βεβαία μέθοδος πρὸς τοῦτο νομίζω ὅτι θὰ ᾔτο ἡ ἰδική μου· νά κλείσῃ τις τὰ ὦτα πρὸ πάσης φήμης, προλήψεως, ιδέας ξένης, νά λάβῃ ἀντὶ τούτων μόνον τὰ κυριώτερα ἔργα τοῦ Ζολᾶ καί ἐξ ἰδίας μελέτης νά ἐκχάγῃ κατὰ τὴν ἰδικὴν του σκέψιν τὰ πορίσματα. Ἡ γνώμη πιθκὸν νά μορφωθῇ οὕτω λανθασμένη, διότι κανεὶς δὲν ἐγγυᾶται ὅτι ἡ λογικὴ συσκευή τοῦ κρίνοντος εἶνε καλὴ ἢ ὅτι ἔχει ὅλα τὰ ἐφόδια· πλὴν μόνον οὕτω θὰ φέρῃ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς της, θὰ βαρύνῃ ὡς τοιαύτη εἰς τὴν πλάστιγγα καί θὰ δύναται μ' εὐσυνείδητον θάρρος νάνακoinωθῇ πρὸς τοὺς ἄλλους.

Ἡ πρώτη μου μετὰ τοῦ Ζολᾶ γνωριμία ὑπῆρξε τὸ *Une page d' amour*, γλυκὺ καί παθητικὸν μυθιστόρημα, τὸ ὅποιον ἀνέγνωσα πολὺ νέος καί τὸ ὅποιον μοι ἔκαμε καλὴν ἐντύπωσιν τότε διὰ τὰς ὥραις του περιγρηφᾶς. Ἀλλ' εἶχα λησμονήσῃ ἔκτοτε καί τὸ ἔργον καί τὸν συγγραφέα — ἄγνωστον ἀκόμη παρ' ἡμῖν, ὅπως σχεδὸν καί ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ, ἐκτὸς τῆς Ρωσίας—ὅταν μ' ἔκαμε νά τα ἐνθυμηθῶ βραδύτερον ἢ φοβερά ἐκρηγῆς τῆς Νανᾶς, ὁ ἀντίκτυπος τῆς ὁποίας ἔφθασεν ἐπὶ τέλους «καὶ μέχρι τῶν προπόδων τῆς Ἀκροπόλεως.» Διότι τὸ σκάνδαλον ὑπῆρξε φοβερόν καί πεγκόσμιον. Τὰ ἀνελήματα καί οἱ ὕμνοι διεδέχοντο ἄλληλα καί ἐνηργοῦντο κατασχέσεις καί δίκαι ἐπὶ προσβολῇ τῶν ἡθῶν· ὁ φανατισμὸς ἐμείνετο ἐκατέρωθεν πέρας τοῦ νεοφανατοῦς βιβλίου καί ἐκυκλοφοροῦν μετὰ μυριάδων ἀντιτύπων αἱ ἀντιπρακτικαὶ περὶ αὐτοῦ ἰδέαι. Ἐν μέσῳ τοῦ κυκεῶνος τούτου ἔλαβον καί ἐγὼ ἀνά χεῖρας τὴν Νανᾶν — ἥδη ἐν ἀπαρχμίλλῳ ἐλληνικῇ μεταφράσει — καί ἐμακρύνθην ὅσον ἡδυνάμην τοῦ θορύβου διὰ νά τὴν ἀναγνώσω. Ὁμολογῶ ὅτι δέν με εἴλκυσε πολὺ ἐξ ἀρχῆς οὔτε ἡ φυσικὴ καὶ κοινωρικὴ

ἱστορία τῆς οἰκογενείας τῶν Ρουγκόν—Μακκάρ ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοκρατορίας—ἱστορία τὴν ὁποίαν δὲν εἶχον παρακολουθήσῃ. — οὔτε καί ἡ βραδεῖα διαδοχὴ τῶν νευρικῶν συμπτωμάτων, ὅσα ἀποκαλύπτονται παρὰ τιρὶ γενεᾷ κατὰ τὴν ἀρχικὴν τιος βλάβης ὁργανικῆς κτλ. — διαδοχὴ τῆς ὁποίας δὲν ἐδυνάμην ἐξ ἐνὸς βιβλίου νάντιληφθῶ καθαρῶς. Ἀνεξαρτήτως πάσης φιλοσοφικῆς ιδέας ἢ Νανᾶ μοῦ ἤρρεσεν ὡς καλλιτέχνημα. Ἡ δύναμις καί ἡ τελειότης τῆς ἐκφράσεως ἐκείνης, ἡ φανερά πρόοδος τοῦ λόγου, τὸν ὅποιον ἐνόμιζα ἀνίστανον διὰ τόσῳ πιστὴν καί ἄμεσον ἀποτύπωσιν τῶν εἰκόνων καί τῶν σκηνῶν, ἡ μεγάληγορος ποίησις ἢ ἐφιπταμένη μυστηριωδῶς ἄνωθεν τῆς πραγματικότητος ταύτης· αὐτὰ ἐκίνησαν τὸν ἐνθουσιασμόν μου καί εἰς πολλὰ μέρη τὰ δάκρυά μου. Τοῦτο μοῦ ἤρκεσε, — καί θὰ ἤρκει νομίζω εἰς οἰονδῆποτε ἄλλον, — διὰ νά ἐννοήσω ἔκτοτε ὅτι ὁ Ζολᾶ εἶνε ἀληθὴς συγγραφεὺς, ἀληθὴς καλλιτέχνης καί ἀξίος ὡς τοιοῦτος ἂν ὅχι ἀγάπης, διότι τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἰδιαίτερων κλίσεων ἐκάστου, ἀλλὰ πάντως προσοχῆς καί τὸ κυριώτερον δικαιοσύνης. Ἐνδιεφέρθη καί παρακολούθησα τὸν βίον του· τὴν πτωχείαν καί τὴν ἀθλιότητα τῆς νεότητός του· τὰς πρώτας του λυρικὰς ὁρμάς, ὅταν, κατοικῶν εἰς ἐν ἄθλιον ὑπερῶν μὲ τὸ λαμπρὸν πανόραμα τῶν Παρισίων πρὸ τῶν ὑψαλμῶν του, ἔμενεν ἐπὶ ἡμέρας διπλωμένος μ' ἐν σκέπασμα ἐν Ἀραβῇ, διότι εἶχεν ἐνεχυράσῃ τὰ ἐνδύματά του μέχρις ἐνός, ἔτρωγεν ἄρτον καί ἔλαιον, τὸ ἵπσιον τῷ ἑστέλλον οἱ γονεῖς του ἀπὸ τὸ Αἴξ, καί ἔγραφε στίχους ἀλεξάνδρινοὺς ἐπὶ ἐπιστημονικῶν καί φιλοσοφικῶν θεμάτων· τοὺς τραχεῖς του βιωτικoὺς καί φιλοσοφικοὺς ἀγῶνας καί τὴν ἀποτυχίαν τῶν πρώτων του βημάτων, ὅταν συγκατηριθμεῖτο καί αὐτὸς μεταξὺ τῶν *Ratés*· τὸ θάρρος τὸ ἀκατάβλητον καί τὴν ἐπιμονήν, μεθ' ἧς κατέρωθασεν εἰς τέλους νά γνωσθῇ, νάναγνώσθῃ, νά δοξασθῇ, καί νά πλουτήσῃ τὴν ἡρεμον καί ἐργώδη του ζωὴν—*nulla dies sine linea*—εἰς τὴν ἐξοχὴν τοῦ *Médan*, ἐν μέσῳ τῆς οἰκογενείας του, τῶν στενῶν του φίλων καί τῶν ὑπαίθρων του... Ἐμελέτησα ἔκτοτε καί συνέκρινα ὅσον ἐδυνάμην τὸ πρόγραμμα του, τὰ πολεμικὰ του ἄρθρα καί τὰ πρωτεύοντα ἐκ τῶν ἰδίων καί τῶν ἄλλων πραγματικῶν μυθιστορημάτων. Οὕτω νομίζω ὅτι δύναμαι νά ἔχω μίαν γνώμην. Ἀλλὰ πρὶν τὴν ἐκφράσω ὁπωσδήποτε, πρέπει νά εἴπω διὰ βραχέων τί ἄρά γε εἶνε ἡ λεγομένη πραγματικὴ ἢ φυσιολογικὴ σχολή, διότι ὀλίγιστοι, καθὼς προεῖπον, ἔχουσιν ἀμυγῇ περὶ τῶν δογμάτων τῆς ιδέαν.

B'.

*Αν καὶ τὰ φιλοσοφικά συστήματα διάφορα διαφορὸς διδουσιν ὅρισμους τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, παραδέχονται ἐν τούτοις γενικῶς ἐν τῇ αἰσθητικῇ ὅτι τὸ καλόν, ἐκφράζον τὸ ἀληθές, ἄγει πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἐκ τῆς σχέσεως ταύτης προκύπτει δι' ὀλίγων μόνων συλλογισμῶν πρῶτον μὲν, ὅτι ἡ καλλιτεχνία, ἡ ποίησις τουτέστι τοῦ καλοῦ, δὲν εἶνε κατ' οὐσίαν ἄλλο ἢ ἐκφρασις, ἀπεικόνισις τοῦ ἀληθοῦς· δεύτερον δέ, ὅτι ἡ ἠθικὴ ὠφέλεια πηγάζει ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐκφράσεως, ἥτις μόνῃ ἐπιδρᾷ καλῶς ἄνευ ἄλλης διδασκαλίας ἢ παραδείγματος, ὅπως γίνεται τοῦτο φανερὸν εἰς τὰς εἰκαστικὰς λεγομένας τέχνας. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ καλαὶ Τέχναι δὲν διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων οὐσιωδῶς εἰμὴ κατὰ τὸν βαθμὸν καὶ τὰ μέσα τῆς ἐκφράσεως· ἄλλαι τουτέστιν ἐνεργοῦσιν ἐν τόπῳ, παραλαμβάνουσαι ἐκ τούτου τὰ στοιχεῖα τῆς συμμετρίας, ὡς ἡ Ἀρχιτεκτονική, ἡ Γλυπτική, ἡ Εὐλογραφική· καὶ ἄλλαι ἐν χρόνῳ, παραλαμβάνουσαι τὰ στοιχεῖα τοῦ ῥυθμοῦ, ὡς ἡ Μουσικὴ καὶ ἡ Ποίησις. Ἡ τελευταία αὕτη καὶ διὰ τὴν ἑκτασιν τὴν ὁποίαν ἔχει, καὶ διὰ τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων ἐνεργεῖ, ὑπηρετούμενη ὑπὸ τοῦ λόγου, τοῦ τελειοτέρου ὀργάνου ἐκφράσεως, κατέχει ἀναμφιβόλως τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ. Ἐν τῇ φιλολορίᾳ ἐν γένει πᾶν ὅ,τι εἶνε πλαστικόν ἢ δημιουργικόν, ὡς συνειθισαμεν νὰ λέγομεν, ἀνήκει εἰς τὴν Ποίησιν καὶ τὴν ἀπαλιν· ἄρα καὶ τὸ Μυθιστόρημα, τὸ τόσῳ προσφιλὲς κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, εἶνε μία ἐκ τῶν πολλῶν αὐτῆς μορφῶν.

Ὅπως δὴποτε θελήσῃ τις νὰ διατυπώσῃ τὰ τεθέντα ἀνωτέρω, θὰ ἔλθῃ πάντως εἰς τὸ ἀναμφισβήτητον συμπέρασμα ὅτι ἡ Τέχνη γενικῶς εἶνε ἀπεικόνισις τοῦ Ἀληθοῦς. Ἀλλὰ ποῖον εἶνε λοιπὸν αὐτὸ τὸ Ἀληθές; Ὁ «πραγματικισμός» — ἅς μοι ἐπιτραπῇ ἡ ἐξ ἀναλογίας κατασκευὴ τῆς λέξεως, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μεταγραμματίσεως τοῦ *realisme* — ἰκολουθεῖ ἢ μᾶλλον εἶνε ἀπ' αὐγάσμα τῶν τελευταίων φιλοσοφικῶν ιδεῶν. Διὰ τοῦτο λέγει ὅτι πρὸς τὴν ἀπεικόνισιν ταύτην δὲν ἔχομεν ἄλλο ὑπόδειγμα παρὰ τὴν φύσιν, τὸν πραγματικὸν κόσμον, ἐν ἁλλαις λέξεσι πᾶν ὅ,τι ὑποπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, διότι πέραν αὐτῶν οὐδὲν δυνάμεθα ν' ἀντιληφθῶμεν, οὔτε θετικῶς νὰ γνωρίσωμεν, οὔτε ἀληθῶς ν' ἀποδώσωμεν. Τὸ ἐν τῇ Τέχνῃ καλόν εἶνε προϊόν τοῦ ἐν τῇ Φύσει καλοῦ, ἔλεγον καὶ οἱ παλαιοὶ αἰσθητικοί. Ἡ φύσις ἄρα, ἡ ζωὴ, ἡ μεγάλη αὕτη καὶ αἰώνια ζωὴ μὲ τὰς ποικίλας αὐτῆς ἐμφανίσεις καὶ μεταμορφώσεις, ἡ ζωὴ, ἥτις μᾶς περιστοιχίζει ὅπου στρέψωμεν τὸ βλέμμα καὶ τὴν διάνοιαν, θὰ εἶνε εἰς τὸ ἐξῆς ὅπως ἦτο καὶ ἀνέκαθεν τὸ εὐρὺ στάδιον τῆς ἐμπνεύσεως καὶ

τῆς ἐνεργείας τοῦ καλλιτέχνου, τοῦ μυθιστοριογράφου. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐν τῇ ἀπεικόνισι εἶνε χρεῖα νὰ μὴ παραμορφοῦται ἡ ζωὴ αὕτη. Ὁ Ζολᾶ προβάλλει τὸ ἐξῆς καταθλιπτικὸν δίλημμα: οἰαδὴποτε παραμόρφωσις εἶναι ἐκτροπὴ ἐκ τῆς ἀληθείας· ἡ ἐκτροπὴ αὕτη, εἰς τὴν ὁποίαν ἄγει ἀναγκαιῶς ἡ φαντασία ἄνευ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως, εἶνε ψεῦδος· ἡ ἐκφρασις τοῦ Ψευδοῦς ποτὲ δὲν δύναται νὰ εἶνε καλλιτέχνημα. Τὰ ἔργα ἄρα τῆς δημιουργικῆς φιλολογίας, ὅσα δὲν βασίζονται ἐπὶ ταύτης ἀρχῆς εἶνε τέρατα, ὅμοια πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα παράγει ἡ φαντασία ἄνευ ἔργματος, προσαρμόζουσα ἐπὶ σώματος κυνὸς κεφαλὴν γυναικίῳ, πτέρυγας ἀετοῦ, ὀδόντας λέοντος καὶ οὐρὰν δράκοντος. Ἀλλ' ἂν δὲν κάμνουσι κοινῶς τὴν ἐντύπωσιν τῆς Σφιγγὸς ταύτης, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὁ ὀφθαλμὸς καὶ τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων ἔχουν πλέον συνειθίσῃ τὰ φιλολογικὰ τέρατα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν παύουν διὰ τοῦτο νὰ εἶνε τέρατα, καὶ νὰ κάμνουν τὴν ἀνάλογον ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ὀλίγους.

Ὅχι λοιπὸν φαντασία ἀχαλίνωτος ἀλλὰ παρατήρησις πεφωτισμένη καὶ περιγραφὴ ἀκριβολόγος· ὅχι ἐκλογὴ καὶ διαστροφή κατὰ τὸ δοκὸν ἀλλ' ἀντιγραφὴ πιστὴ τῆς ζωῆς — ἰδοὺ τὸ θεμελιώδες δόγμα τῆς πραγματικῆς σχολῆς. Ἐκ τούτου μόνον ἀπορρέουσι φυσικὸτάτα καὶ δύναται νὰ ἐξαχθῶσιν ἀναλυτικῶς ἄνευ ἄλλων στοιχείων ὅλοι οἱ ἄλλοι ὅροι καὶ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφήν τῶν καλλιτεχνημάτων. Ἐννοεῖται ἐν πρώτοις ὅτι μυθιστοριογράφος ἀσπασθεὶς ἀπ' αὐτὴν ἀρχὴν τῆς ἀπαρμολογίας ἀληθείας, ὀφείλει ἀναγκαιῶς νὰ ἐπιταξῇ πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους: Κάτω αἱ προλήψεις! ἡ δὲ φωνὴ του, ὡς ἡ τοῦ Ζολᾶ, πρέπει νὰ εἶνε ἰσχυρά, ἰσχυροτέρα ἐκάστοτε τοῦ θορυβώδους σκανδάλου, τὸ ὁποῖον θὰ διεγείρῃ τὸ ἔργον του παρὰ τοῖς προληπτικαῖς. Τὸ ἀληθές, ὅτι παρουσιάζει ἡ ζωὴ εἰς τὴν παρατήρησιν μας, ὅτι δὴποτε καὶ ἂν εἶνε, ὡς ὁποῖον καὶ ἂν ἐθεωρεῖτο, ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ μόνου τὸ προσόν ὡς ἀληθές νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν καλλιτεχνίαν. Δὲν ὑπάρχει πλέον αἰσχροὺς ἢ ἠθικόν, ἄσχημον ἢ ὠραῖον, χυδαῖον ἢ εὐγενές, γυμνὸν ἢ συγκεκαλυμμένον, βορβορῶδες ἢ ἀσπίλον, σκιερὸν ἢ φωτεινόν· ὑπάρχει μόνον ψευδές, τὸ ὁποῖον ἀποσκορακίζεται, καὶ ἀληθές, τὸ ὁποῖον ἐπιζητεῖται. Μόνῃ ἡ ἐκφρασις τοῦ ἀληθοῦς τούτου ἔχει ἐπίδρασιν ἠθικὴν· ἀρκεῖ δὲ νὰ εἶνε ἐν ἔργῳ καλλιτέχνημα διὰ νὰ εἶνε ἠθικόν. Ἀρεταὶ ἢ κακαὶ δὲν ὑπάρχουσιν, ὅπως οὔτε πράξεις ἀγαθαὶ ἢ πονηραὶ· ἀλλὰ πράξεις μόνον αἰσθήματα, ἐπιθυμίαι, πάθη, ἐκδηλώσεις δηλαδὴ τοῦ ἀνθρώπου, τὰς ὁποίας συνθηματικῶς καλοῦσιν ἄλλας ἀρετὰς καὶ ἄλλας κακίας. Πηγαζοῦσαι ὅλαι

ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ἀπόρροιαί τῶν νέρων, τοῦ ὀργανισμοῦ, δὲν διαφέρουσι κατ' οὐσίαν, οὐδ' ἔχουσι συγκεκριμένα ὅρια ἢ σταθεροὺς κανόνας, δι' ὧν καθορίζονται. Τοῦτο ἐγὼ θεωρῶ ἀρετὴν καὶ σὺ κακίαν· ἀδιάφορον! ὁ καλλιτέχνης δὲν πρόκειται οὔτε δύναται νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἠθικὰς μας ἀρχάς· ψυχρὸς καὶ ἀπαθὴς παραμένει ἐκεῖ, ἀμέτοχος ὄλων τῶν μεταφυσικῶν μας ἐρίδων· πλάσμα δὲ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ζωγραφίζει μόνον ὅ τι ὑποπίπτει εἰς τὴν ἀντίληψίν του, ὅσον εἶνε δυνατόν ἀντικειμενικῶς, μὲ ὅσην εἰμπορεῖ ἀκριβείαν καὶ εὐσυνειδησίαν, ἀλλ' ἄνευ ψήφου καὶ ἀνεύθυνος διὰ τὴν ἠθικὴν κρίσιν τὴν ὁποῖαν θὰ ἐξαγάγῃ ἐλευθερὸς καὶ ἀνεπηρέαστος οἰοσθῇποτε ἀναγνώστης, ὅπως καὶ ὁ φωτογράφος, ὁ ὁποῖος δὲν ἀναμιγνύεται ποσῶς μὲ τὸ τοπίον, τὸ ὁποῖον ἀντιγράφει ἐπὶ τῆς πλακῆς του. Πιστοὶ ἀντιγραφεῖς καὶ οἱ καλλιτέχναι τῆς πραγματικῆς σχολῆς κατὰ τοῦτο μόνον διαφέρουσι τῶν φωτογράφων, ὅτι ἀντὶ τοῦ φακοῦ τὸν ὁποῖον οὗτοι μεταχειρίζονται, ἐκείνοι ἔχουσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀντίληψιν, ἥτις διαφέρει παρ' ἑκάστω ἀναλόγως τῆς ἰδιοσυγκρασίας του. Πᾶσα ἐξωτερικὴ ἐντύπωσις, ἐν ἄλλαις λέξεσι, διερχομένη διὰ τοῦ ἐγκεφάλου, ὑφίσταται ἀναγκαιῶς κάποιαν μεταμορφώσιν καὶ ἐξέρχεται ἐκεῖθεν μὲ τὴν σφραγίδα τῆς ἀτομικότητος. Διὰ τοῦτο ἡ ξηρά, ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια εἶνε ἀνέφικτος, ἀφ' οὗ οὐδεὶς ἔχει ἀξιώσεις κατόπτρου ἐντελοῦς. Ὁ μὲν ἀντιλαμβάνεται οὕτως, ὁ δὲ ἄλλως· ὁ μὲν ἔχει περισσοτέραν ὁ δὲ ὀλιγώτεραν δύναμιν τοῦ ἀποδίδειν τὰς ἀντιλήψεις. «Ἡ φύσις ὁρωμένη διὰ μέσου μιᾶς ἰδιοσυγκρασίας» ὥρισεν ὁ Ζολᾶ τὴν πραγματικὴν σχολήν· ὁ δὲ περιορισμὸς οὗτος σώζει ἀκουσίως ἡμῶν ἐν τῇ ἀπομιμήσει τῆς φύσεως ὅλην τὴν σχετικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πρωτοτυπίαν, ἥτις εἶνε δυνατόν νὰ τηρηθῇ, χωρὶς τὸ καλλιτέχνημα νὰ γίνῃ τέρας.

Εἰς τὴν τοιαύτην περιγραφὴν, ἡμεσον, ἀπτήν, ἀκριβῆ, καὶ ἡ ἐλευθεροστομία ἀποβαίνει ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ. Πᾶσα περίφρασις σεμνή, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ ἦτο ὑποκρισία, πρόληψις ἀντιτιθεμένη πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς ἀρχὰς τῆς σχολῆς, θὰ παρέβλαπτε καὶ τὸ καλλιτεχνικὸν μέρος· διότι θὰ παρενέβαλλεν αὐτὸν τὸν συγγραφέα μεταξὺ τοῦ ἀντικειμένου καὶ τοῦ ἀναγνώστου, οὕτω δὲ θὰ κατεστρέφετο ἡ καθαρὰ ἀντίληψις. Ἐπειτα ἡ περίφρασις, δηλαδή μία συγκάλυψις προκλητικὴ, ἐξάπτει καὶ διεγείρει περισσότερο, ἢ δὲ τοιαύτη διάθεσις θὰ παρέβλαπτε τὴν ψυχρότητα καὶ τὴν ἀμεροληψίαν τῆς περιγραφῆς. Συγγραφεὺς εὐσυνειδητὸς οὐδέποτε θὰ ἐθυσίαζεν εἰς τὰς προσωρινὰς ἀπαιτήσεις τῆς σημερινῆς κοινωνίας καὶ τῆς σημερινῆς ἠθικῆς, τὴν Τέχνην του, τὴν αἰώνιον δι' ἧς ἀπευθύνεται πρὸς

τὴν ἀνθρωπότητα καὶ πρὸς τὸ μέλλον. Χάριν τῆς ρηθείσης καθαρότητος ἀπαγορεύονται καὶ αἱ παρεκβάσεις· ὁ μυθιστοριογράφος δὲν ὁμιλεῖ ποτὲ ὑποκειμενικῶς. — ἄλλ' αὖ καὶ τί νὰ εἴπῃ χωρὶς νὰ καταπέσῃ ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ καὶ ἀπρόσβλητου βαθροῦ ἐφ' οὗ ἴσταται, ἀπαθὴς, σιωπηλός, μέγας, δεικνύων πρὸς τὸν ἀναγνώστην τὰς ποικίλας φάσεις τῆς ζωῆς; τί νὰ διδάξῃ αὐτός, ἀφ' οὗ διδάσκει μόνη τῆς ἡ Τέχνης τῆς ποιήσεως, ἐπιδρῶσα ἠθικῶς ἄνευ τῆς διδασκαλίας τοῦ ποιούντος, ὅπως ἡ εἰκὼν καὶ τὸ ἀγαλμα; "Ὅχι ὀλιγώτερον κακίζεται καὶ ἡ πλοκή, οἰαδῇποτε διαστροφή τῆς φυσικῆς καὶ συνήθους διαδοχῆς τῶν γεγονότων, εἴτε σκοποῦσα ἀπλῶς νὰ θεραπεύῃ ὀρέξεις πλήθους χαμαιζήλου, εἴτε ζητοῦσα νὰ ἐξυψηρῇ τὴν ἀρχαίαν ἠθικὴν εἰσαδῇποτε, ἰδέας καθάρσεως· ἀριστοτελείου, τιμωρίας τοῦ κακοῦ, ἀνταμοιβῆς τοῦ καλοῦ καὶ καθεζῆς. Ἡ τοιαύτη αὐθαίρετος πλοκὴ ἀπετέλει ἄλλοτε καὶ ἀποτελεῖ ἀκόμη παρὰ τοῖς πολλοῖς τὰ δύο τρίτα τῆς καλλιτεχνικῆς ὑποστάσεως τῶν μυθιστορημάτων· ἀλλ' ἡ πραγματικὴ σχολὴ δὲν εἰμπορεῖ ἐν γνώσει νάνεχθῇ τοιοῦτο ψεῦδος, καὶ μάλιστα ὅταν εἰς ἄλλα ἀποβλέπουσα, δὲν το χρειάζεται. Τέλος διὰ τὴν πεφωτισμένην παρατήρησιν καὶ τὴν ἀκριβολόγον περιγραφὴν, περὶ τῆς ἔλεγον, φανερόν ὅτι αἱ γνώσεις εἶνε ἀπολύτως ἀναγκαῖαι. Προκειμένου περὶ τῆς ζωῆς ἡ βιολογία, ἡ φυσιολογία ἰδίως, ἡ ψυχολογία, ἡ κοινωνιολογία, τὰ τελευταῖα πορίσματα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, εἶνε ἐφόδια ἀπαραίτητα διὰ τὴν μελέτην αὐτῆς. Αἱ παρατηρήσεις πρέπει νὰ ἔχωσι ἐπιστημονικὴν βάσιν καὶ ὅσω τὸ δυνατόν ἐπιστημονικὴν ἀκριβείαν. Ἀπαιτεῖται ἐπίσης καὶ πλήρης προπαρασκευὴ διὰ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ἄνευ τῶν διδαγμάτων τῆς ὁποίας ὁ μυθιστοριογράφος δὲν δύναται νάνέλθῃ ἐφ' ὑψηλοῦ σημείου ἐπισκοπῆσεως ἐν γένει, οὔτε νὰ ἔχῃ τὰς ἀναλόγους βλέψεις. Οὕτως ἐρματίζεται καὶ χαλινωγάζεται ἡ φαντασία, ἀπαραίτητος δύναμις διὰ πάντα καλλιτέχνην, καὶ παύουσα πλέον νὰ περιπλανᾶται μόνη εἰς τὰς σκοτεινάς τῆς τρίβους, συνειθίζει βαθμηδὸν νὰκολουθῇ τὴν φωτεινὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας, ἐκ παραλλήλου πάντοτε πρὸς τὴν κρίσιν. Τοιαύτη φαντασία βοηθεῖ τοὺς μυθιστοριογράφους οὐχὶ βεδοίως εἰς τὴν ἀποκάλυψιν καὶ περιγραφὴν ἀμυθῶν θησαυρῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ μαθηματικοῦ νήματος ἐπὶ παραδειγματικὸν ὁποῖον ὁδηγεῖ ἀπ' ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον καὶ τὸ ὁποῖον ὁ Ζολᾶ παρακολουθεῖ διὰ τῶν ἔργων του, λύων τὸ διπλοῦν ζήτημα τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τοῦ περιβάλλοντος, ἀφ' οὗ—λέγει— ἡ κληρονομικότης ἔχει τοὺς νόμους τῆς ὅπως ἡ βαρύτης.